

УДК 334.722

ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Я. Дропа, І. Чабан

Львівський національний університет імені Івана Франка

Розкрито сутність та рівні податкового навантаження, його вплив на вітчизняну економіку, оцінено рівень податкового навантаження в Україні, наведено шляхи зниження податкового тягара для активізації інвестиційно-інноваційної діяльності.

Ключові слова: податки, податкове навантаження, перекладання податків, податкові пільги, податкове планування.

В умовах ринкової економіки податки є одним з найважливіших важелів впливу держави на економічні процеси, вони слугують тими “кровоносними артеріями”, через які відбувається фінансове наповнення бюджетів різних рівнів для реалізації життєво важливих функцій держави. Однак варто зазначити, що вплив податкових важелів на економіку потребує чіткої спланованості, системності та прогнозованості рішень. Потрібно враховувати, що надмірне податкове навантаження є негативним чинником державної податкової політики, яке відповідним чином впливає на розвиток національної економіки, стримує ділову активність суб’єктів господарювання, уповільнює зростання валового внутрішнього продукту та є однією з причин виникнення таких кризових явищ у суспільстві, як соціальна напруженість та загальне зuboжіння населення.

Проблемі податкового навантаження та його впливу на соціально-економічні процеси, що відбуваються в країні присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні науковці як А. Виварец, О. Амоша, Л. Кизилова, Ю. Іванов, А. Іванченко, О. Ковалюк, В. Корнус, І. Майбуров, Д. Мельник, Т. Мунтян, В. Опарін, В. Сенчуков, М. Стецишин, О. Єськов, О. Шарікова та ін.

В економічній науковій літературі немає єдиного тлумачення поняття “податкове навантаження”. Досить часто воно ототожнюється з терміном “податковий тягар”, який відповідно до Нового економічного і юридичного словника означає: “ступінь, рівень економічних обмежень, що накладаються на платників податків, які обумовлені відрахуванням коштів на сплату податків, відволіканням їх від інших можливих напрямів використання” [3, с. 158].

Податкове навантаження (тиск) реалізується на таких чотирьох рівнях:

перший – податковий тиск безпосередньо податкових важелів;

другий – податковий тиск всієї сукупності податків, зборів і платежів;

третій – використання механізму пільг платниками, надання пільгових кредитів, дотацій. При цьому податковий тиск переміщується з одних платників податків на інших.

четвертий – використання податкової техніки, при якій посилюється податковий тиск на платника податку. Наприклад, авансові платежі, які передбачають сплату податку платником до моменту отримання результатів його господарської діяльності [3, с. 109–110].

Питання методики обчислення рівня податкового навантаження є досить дискусійним. Воно неодноразово розглядалося у працях вітчизняних економістів і є підґрунтям для існування великої різноманітності поглядів щодо розрахунку податкового навантаження. В окремих наукових працях вимірником податкового навантаження є самі податкові ставки, частка чистих податків у валовому внутрішньому продукті (що охоплює податки на продукти, виробництво та імпорт), рівень податків у розрахунку на одного зайнятого та на душу населення, частка податків у виторгу від реалізації продукції, обсяг чистих податків, відображених у національних рахунках, де, окрім податків на продукти, виробництво та імпорт, враховуються податки на дохід і майно, а також податки на заробітну плату [3, с. 109].

З метою міжнародних порівнянь для характеристики фактичного рівня податків у країні використовують так званий податковий коефіцієнт, який розраховується як відношення суми сплачених податків, включаючи обов'язкове відрахування на соціальне страхування, до валового внутрішнього продукту у ринкових цінах. Динаміка даного коефіцієнта в Україні показана у таблиці. Проте, необхідно зазначити, що такий спосіб обчислення податкового тягара не враховує витрат пов'язаних із справлянням податків, тобто витрат на формування податкового законодавства, утримання податкової служби, ведення особливого обліку платниками податків, укладання і подання ними податкової звітності.

Динаміка податкового коефіцієнта в Україні

Показник	Роки					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Податкові надходження до Зведеного бюджету України, млн грн	45392,5	54321,0	63161,7	98065,2	125743,1	161264,2
ВВП, млн грн	225810	267344	345113	441452	544153	712945
Рівень податкового навантаження, % ($ep1/ep2*100\%$)	20,10	20,32	18,30	22,21	23,11	22,62

Джерело: розраховано за даними статистичного щорічника України за 2007 рік

Аналіз рівня податкового навантаження в Україні за допомогою даного коефіцієнта вказує на те, що він є досить низьким. За цим критерієм Україна з рівнем податкового навантаження у 22,6% знаходиться в одній групі з такими країнами як США (26,4%), Японія (25,8), Португалія (33,9), Ірландія (28,4), Австралія (31,5), Туреччина (31,1), Узбекистан (24%) [11]. Насправді ж, такі дані не відповідають дійсності, а рівень податкового навантаження у 22,6% є значно заниженим.

Останнє пояснюється двома причинами. Перша – офіційний валовий внутрішній продукт в Україні – це приблизно лише половина реально одержаних у вітчизняній економіці господарських результатів. Це означає, з одного боку, приховуване недофінансування суспільних товарів і зниження відносного значення суспільного сектора господарства, а з іншого – наявність нерівномірного розподілу податкових зобов'язань між підприємствами і громадянами, які беруть участь у виробництві. Друга причина – неврахування при обчисленні податкового коефіцієнта суми витрат, пов'язаних із справлянням податків. Використовувати обчислення податкового коефіцієнта з врахуванням таких витрат важко, проте воно б допомогло рельєфно виявити причини незадоволення суб'єктів господарювання та громадян, адже пригнічують не стільки самі по собі суми сплачуваних податків, скільки їх чисельність, запутаність податкового законодавства, надмірні складності, пов'язані з веденням обліку і розрахунком податкових зобов'язань [1, с. 14–15].

Справжній рівень податкового навантаження в Україні складає 70–80% від отриманого доходу без урахування податкового навантаження на заробітну плату та собівартість продукції. Таке оподаткування є значно вищим, ніж у розвинених країнах світу, та негативно впливає на економіку нашої країни, а тому проблема надмірного податкового навантаження є актуально з початку здобуття незалежності.

В Україні вже понад десять років головним завданням реформування податкової системи є зниження податкового навантаження на економіку. Його виконання забезпечувалося як на основі зниження податкових ставок (переглянуто ставки ПДВ, податку на прибуток підприємств, податку із доходів фізичних осіб, нарахувань на фонд заробітної плати до соціальних фондів), так і на основі змін у механізмі обчислення і справляння податків, основними з яких були:

- розширення кола витрат, що дозволяється відносити на валові (за рахунок витрат на формування банківськими і небанківськими фінансовими установами страхових резервів; підвищення нормативу витрат на гарантійний ремонт; коштів, добровільно перерахованих установам науки, культури, неприбутковим організаціям; 50% витрат на придбання пально-мастильних матеріалів для легкових автомобілів, збільшення суми витрат на поліпшення основних фондів, тощо);
- підвищення норм амортизації;
- надання права усім, а не лише новоствореним підприємствам, переносити збитки на наступні податкові періоди;

– звуження кола суб'єктів господарювання, що потребують обов'язкової реєстрації їх як платників ПДВ, унаслідок підвищення граничного значення оборотів із постачання товарів (послуг);

– зниження ставок податків на прибуток, перехід з прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб на пропорційну та багато інших заходів.

Проте, необхідно зазначити, що вищенаведені зміни не зменшили податкового тиску. Навпаки, з року в рік він збільшується, тим самим змушуючи суб'єктів господарювання приховувати свої доходи. Діюча система оподаткування в Україні “загнала у тінь” майже всю економіку, а обсяги тіньового сектору і масштаби ухилення від сплати податків набули загрозливого характеру. Окрім того, тіньовий сектор вітчизняної економіки, крім нелегальних, охоплює і легальні види діяльності, доходи від яких виводяться з-під оподаткування, а утворюються, наприклад, за рахунок оплати зайвих обсягів робіт, завищення вартості використаних матеріалів та їх кількості.

Надмірний рівень оподаткування негативно впливає і на інвестиційний клімат України. Майже всі експерти, які займаються оцінкою інвестиційного клімату нашої країни вважають, що він є несприятливим, оскільки оподаткування реального сектору економіки надто обтяжливе. Воно пригнічує процеси економічного відтворення, а підприємництво може працювати рентабельно, як правило, лише за умови приховування частини своїх доходів від оподаткування.

Основною причиною надмірного податкового навантаження в Україні є його нерівномірність, що призводить до тінізації економіки, порушення принципів рівності та справедливості в оподаткуванні, втрати фіскальної функції податку і надходжень до бюджету, сприяє гальмуванню інноваційних процесів. Нерівномірність податкового навантаження в Україні спричинена, перш за все, такими явищами як переміщення податкового тягаря і недосконалість механізму надання податкових пільг.

Переміщення податкового тягаря – складний економічний феномен, суть якого полягає в тому, що за рахунок зміни цінових і реальних пропорцій в результаті дії податку відбувається зміна поведінки економічних агентів, які формально не є платниками податку. Таким чином, переміщення податкового тягаря виникає внаслідок того, що сфера дії податку виявляється ширшою, ніж коло платників податку, передбачене податковим законодавством. Переміщення податкового тягаря вперед відбувається у разі, коли продавець може перекласти деяку частину його податкових виплат на покупців (споживачів) свого товару. Аналогічним чином, якщо платник податку (фізична або юридична особа) під впливом податку скорочує суму своїх витрат, то він певною мірою переміщає тягар назад – на продавців тих товарів, витрати на які скорочуються [9, с. 78].

В Україні більшість податків стосуються юридичних осіб, однак за рахунок переміщення податкового тягаря лівова частка податкових доходів держави у кінцевому підсумку оплачується фізичними особами. З основних 16 податків на сьогодні лише два оплачуються юридичними особами і не перекладаються на громадян. Усі інші, в остаточному підсумку, лягають тягарем на платників – фізичних осіб через включення податків до собівартості або надбавки до ціни продукції. Таким чином платежі фізичних осіб забезпечують майже 80% податкових доходів зведеного бюджету України [7, с. 33].

Податкове навантаження на фізичних осіб в Україні підтримується на рівні 38–42% при тому, що валовий внутрішній продукт на душу населення становить менше 1000 дол. США за рік. Необхідно зазначити, що у розвинутих країнах світу, в яких рівень доходу на душу населення становить понад 25 тис. дол. США, рівень податкового навантаження на фізичних осіб становить 40–50%, тоді як у країнах із низьким рівнем доходу на душу населення відповідний показник дорівнює 20–30%. Порівняння переконливо свідчить, що рівень податкового навантаження на фізичних осіб в Україні є невиправдано високим і потребує перегляду у напрямі зменшення шляхом зниження діючих на сьогодні податкових ставок [3, с. 110].

Хоча тема зниження податкового навантаження на доходи громадян ось уже протягом кількох років активно обговорюється як у законодавчих колах, так і громадянами України, суттєвих зрушень у вирішенні цієї проблеми так і не було зроблено. Разом з тим, зниження ставок оподаткування забезпечить поповнення власного бюджету окремого громадянина, вплине на безперечне зростання попиту на товари (послуги) споживчого ринку і, як наслідок, збільшаться доходи підприємств за рахунок саме часткового вивільнення коштів фонду оплати праці

Не менш важливою проблемою є нарахування на фонд оплати праці, адже рівень ставок тут також непомірно високий. Тому підприємства й фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності постійно ухиляються від легального нарахування заробітної плати найманим працівникам. Вони здійснюють виплати під виглядом доходів, які не оподатковуються прибутковим податком, зокрема натуральні виплати, видача грошей у конвертах, тоді як легальна частина заробітної плати не рідко є на рівні, а то й нижче від мінімальної [5, с. 61].

Щодо податкових пільг, то проблемою вітчизняної податкової системи є їх надзвичайно велика кількість та постійна змінюваність їх переліку. Пільга в оподаткуванні – це зменшення та (або) звільнення від оподаткування певних суб'єктів підприємництва, галузей, регіонів тощо. Надання податкових пільг має на меті стимулювання розвитку певних видів діяльності, галузей, окремих підприємств, регіонів; регулювання цін з боку держави; забезпечення конкурентоспроможності стратегічно важливих з точки зору держави товарів перед дешевшими та якіснішими імпортними товарами [6, с. 21].

Недосконалість системи пільг в Україні полягає в тому, що вона не тільки не стала достатньою мірою стимулювальним важелем для розвитку тих напрямів підприємництва, які цими пільгами користуються, але й створила нерівномірне податкове навантаження на суб'єктів господарювання. При цьому значна частина таких пільг не має достатнього соціально-економічного обґрунтування, а беззаперечними лідерами за кількістю пільг є податок на додану вартість та податок на прибуток підприємств.

Механізм оподаткування доданої вартості та прибутку підприємств в Україні демонструє надлишкове обмеження фіска шляхом запровадження економічно необґрунтованих пільг. Останнє призводить до того, що загальна сума наданих податкових пільг може перевищувати обсяги надходжень до зведеного бюджету України, а стимулювальна ефективність наданих пільг залишатиметься під питанням, оскільки звільнення від податку окремих підприємств ставить їх над конкурентним середовищем у рамках галузі, тим самим пригнічуючи інших учасників ринку і призводячи до певної монополізації та появи чи поглиблення відповідних диспропорцій [7, с. 36–37].

Труднощі податково-пільгового стимулювання в Україні викликають необхідність зниження загальної кількості податкових пільг, що сприятиме формування справедливої податкової системи за рахунок вирівнювання податкового навантаження серед суб'єктів господарювання з одночасним зменшенням податкового тиску. З іншого боку, цей важіль державної стимулювальної політики не може бути проігнорованим до кінця, так як податкові пільги є дієвим інструментом стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності. Тому для поліпшення фінансового стану суб'єктів господарювання уряд може застосовувати податкові відстрочки та розстрочки у вигляді списання нарахованих пені і штрафів для стимулювання розвитку галузей народного господарства. Досить потужним механізмом стимулювання технологічного оновлення та інвестицій є пільга у вигляді прискореної амортизації, однак з 1 січня 2004 року уряд прийняв рішення про скасування цієї пільги [7, с. 36].

Аналіз податкового навантаження в Україні свідчить, що його скорочення є однією з передумов виходу з економічної кризи, підвищення ділової активності, детінізації економіки і активізації інвестиційної діяльності. Однак для вирішення цієї проблеми потрібна клопітка робота професіоналів щодо: перекривання лазівок у податковому законодавстві, які дозволяють приховувати фактичні доходи від оподаткування; скасування необґрунтованості податкових пільг; приведення у відповідність податкового і бухгалтерського обліку та спрощення механізму розрахунку податкових зобов'язань; впорядкування складу податкової системи за рахунок скорочення дрібних платежів, надходження від яких ледве перевищують адміністративні витрати; досягнення виваженого балансу, упорядкування і усунення дублювання функцій численних контролюючих органів; надання системі фінансових санкцій стимулюючого, а не карального характеру. Зрозуміло, зробити це складно, але саме тут слід шукати головні шляхи вирішення податкових проблем [1, с. 19].

Одним із засобів зниження податкового тиску на суб'єктів підприємницької діяльності може стати податкове планування. Податкове планування – складова частина фінансово-господарської діяльності як фізичних так і юридичних осіб, основною метою якого є максимізація доходу за рахунок мінімізації податків. Під податковим плануванням мається на увазі використання

платником податків усіх припустимих законних засобів для мінімізації податкових зобов'язань. Суть податкового планування полягає в тому, що, по-перше, платник податків вибирає місце для розташування як самого підприємства, так і своїх філій, представництв і дочірних компаній, орієнтуючись на розміри податкових ставок у різних регіонах; по-друге, платник податків сам обирає оптимальну організаційно-правову форму свого підприємства і її співвідношення з виникаючим при цьому податковим режимом, що впливає на порядок використання прибутку і можливість одержання пільг; по-третє, податкове планування передбачає правильне використання пільг по окремих податках.

Складність використання механізму податкового планування полягає в тому, що з одного боку, виникає можливість значно зменшити суму податкових платежів у бюджет, з іншого, – небезпека сплатити в бюджет набагато більшу суму і поставити підприємство на грань банкрутства. Подібна ситуація може виникнути в тому випадку, якщо податкова інспекція знайде, що використовувані на підприємстві способи зниження податкових платежів не відповідають чинному законодавству, тобто є незаконними. У результаті до підприємства застосовуються фінансові санкції [8, с. 96].

Проблему мінімізації податкового навантаження можна вирішити і за допомогою міжнародного податкового планування. З тієї точки зору виробничу діяльність вигідно вести в тих юрисдикціях, де мінімальні або відсутні податки на прибуток, низьке або відсутнє експортне мито, мінімальне обмеження на забруднення навколишнього природного середовища, існують спеціальні податкові пільги для промислових підприємств.

Податкове планування, як інструмент зниження податкового тягаря, повинно базуватися на існуючому податковому законодавстві і виключати незаконне ухилення від сплати податків, а його правильне проведення допоможе одержати у розпорядження суб'єктів підприємницької діяльності заощаджену від оподаткування частину прибутку, придатну для подальших інвестицій.

Однак необхідно зазначити, що у 2009 році навряд чи відбудуться якісь позитивні зрушення у вирішенні проблеми податкового навантаження. За прогнозами уряду у цьому році валовий внутрішній продукт України зменшиться на 5% і якщо у 2008 році кабміну вдалося профінансувати свої видатки за рахунок запасів та інших грошових засобів, то у 2009 році вирішувати проблеми з наповненням бюджету він має намір за рахунок збільшення податкового навантаження. Кабінет міністрів України уже розробив законопроекти про підвищення акцизу на тютюнові вироби, транспортного збору (деякі з них зазнали жорсткої критики з боку суспільства), окрім того, цього року слід очікувати активізації зусиль Державної податкової адміністрації України та митниці із збирання податків та митних зборів.

Надмірне податкове навантаження в Україні негативно впливає на економіку країни, спричиняючи її значну тінізацію. Податковий тягар розподілено між платниками податків дуже нерівномірно, хибі стягування податків в Україні є украй високими, а це негативно позначається на діловій активності ринкових агентів і формує атмосферу недовіри громадян до фінансових інститутів.

Зниження податкового навантаження є необхідною умовою виходу України з економічної кризи, що приведе до формування цілої низки позитивних зрушень в економічній і податковій сферах. Поступове зниження податкового навантаження на фізичних осіб сприятиме збільшенню заощаджень домогосподарств, підвищенню платоспроможного попиту населення, а отже розвитку виробництва та збільшенню реальних доходів платників податків і, як наслідок, – зростання податкової бази.

1. Амоша О., Вишневський В. До питання про оцінку рівня податків в Україні // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 11 – 19.
2. Выварец А.Д., Майбуров И.А. Формирование удовлетворительной налоговой системы и возможности управления налоговой нагрузкой российскими предприятиями // Налогообложение: проблемы науки и практики – 2007: Монография. – Х.: ИД “ИНЖЕК”, 2007. – С. 271–286.
3. Иванов Ю.Б., Ськов О.Л. Сучасне оподаткування: мотиваційний аспект. Монографія. – Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2007. – 328 с.

4. Кизилова Л.О., Стецишин М.І. Особливості визначення податкового навантаження підприємств // Научно-технический сборник № 83. – Харків: ХДЕУ, 2005. – С. 216 – 221.
5. Ковалюк О.М. Важливий крок до зменшення податкового тягара в Україні // Фінанси України. – 2004. – № 1. – С. 55–62.
6. Корнус В.Г. Пільги з податку на додану вартість та нерівномірність податкового навантаження // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 20–25.
7. Мельник Д.М. Обмежувальна та стимулювальна роль податків Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 31–37.
8. Мунтян Т.В. Податкове планування – як засіб зниження податкового тиску на суб'єктів підприємницької діяльності // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2000. – Вип. 64. – С. 92–97.
9. Опарін В.М., Іванченко А.В. Аналіз переміщення тягара акцизів в умовах податкової системи України // Фінанси України. – 2007. – № 4. – С. 77–87.
10. Сенчуков В. Оптимальна система оподаткування // Економіка України. – 2006. – № 8. – С. 55–60.
11. Шарікова О.В. Податкове навантаження як фактор тінізації економіки // www.rusnauka.com/19_NNM_2007/Economics/23354.doc.htm

TAX LOADING AND ITS INFLUENCE ON THE ECONOMY OF UKRAINE

J. Dropa, I. Chaban

Ivan Franko National University of Lviv

In the article essence and levels of the tax loading, his influence is exposed on a domestic economy, the level of the tax loading is appraised in Ukraine, given the ways of decline of tax load with the purpose of activation of investment-innovative activity.

Key words: taxes, tax loading, shifting of taxes, tax deductions, tax planning.

НАЛОГОВАЯ НАГРУЗКА И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ЭКОНОМИКУ УКРАИНЫ

Я. Дропа, И. Чабан

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Раскрыто сущность и уровни налоговой нагрузки, его влияние на отечественную экономику, оценен уровень налоговой нагрузки в Украине, поданы пути снижения налогового давления с целью активизации инвестиционно-инновационной деятельности.

Ключевые слова: налоги, налоговая нагрузка, перекладывание налогов, налоговые льготы, налоговое планирование.